

СЕНЗИТИВНІСТЬ МОВНОГО ПИТАННЯ В ОСВІТІ, МУЛЬТИЛІНГВАЛЬНА ОСВІТА ДЛЯ ЗАКАРПАТТЯ

Тищенко Юлія Анатоліївна

У статті йдеться про основні виклики в освітній сфері в Закарпатті після ухвалення Закону України «Про освіту». Представники національних меншин, зокрема угорської національної меншини негативно сприйняли формулювання статті 7 Закону України, де йдеться про мову освіти. Представникам національних меншин гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної та початкової освіти, поряд із державною мовою, мовою відповідної національної меншини. Викладання рідною мовою здійснюється в молодшій школі, з п'ятого класу відбувається перехід на навчання українською мовою, проте перша, рідна мова, звичайно, залишається як предмет у навчальному процесі.

Тема мови освіти була й залишається більш ніж чутливою для українських угорців, а будь-які зміни трактуються як стійка загроза та руйнація системи освіти, яка сформувалася в регіоні. Фіксується більш ніж задовільний рівень знання державної, української мови серед випускників шкіл з угорською мовою викладання, що негативно відображається на взаємній інтеграції. Серед представників угорської національної меншини протягом 2014–2016 рр. не знаходили підтримки й ініціативи із запровадження можливих методик мультилінгвальної освіти в угорських школах, що посилює б рівень інтеграції, покращило б ступінь володіння дітьми з числа представників угорської національної меншини українською мовою. Мультилінгвальна освіта передбачає вивчаючи предмети, вичати мову, забезпечує вищу конкурентоспроможність на ринку праці в майбутньому. Вона передбачає застосування адаптованих освітніх методик, які б дозволяли збалансувати освіту українською та угорською мовами, налагодити викладання предметів українською мовою також. Українська влада виступала проти запровадження вивчення методик в школах з угорською мовою викладання української, як іноземної.

Відбуваються консультації з польською, болгарською, румунською владою, а низка проблемних моментів може бути вирішена у меморандумах та в Законі України «Про середню освіту».

Ключові слова: мультилінгвальна освіта, освіта, зовнішнє незалежне оцінювання (ЗНО), перша мова, рідна мова, національні меншини.

Tyshchenko Yulia

SENSATIVENESS OF THE LINGUISTIC ISSUE IN EDUCATION, MULTI-LINGUAL EDUCATION FOR TRANSCARPATHTIA

The article deals with the main challenges in the educational sphere in Transcarpathia after the adoption of the Law of Ukraine "On Education". Representatives of national minorities, in particular the Hungarian national minority, negatively accepted the wording of Article 7 of the Law of Ukraine, which deals with the language of education. Representatives of national minorities are guaranteed the right to study in communal educational institutions for obtaining pre-school and primary education, along with the state language, the language of the respective national minority. Teaching first, mother tongue takes place at junior high school, from the fifth grade there is a

transition to studying in Ukrainian, but the first language, of course, remains as a subject in the educational process.

The language of education has been and remains more than sensitive to Ukrainian Hungarians, and any changes are treated as a perilous threat and the destruction of the education system that has been formed in the region. There is more than a satisfactory level of knowledge of the state, Ukrainian language among graduates of schools with Hungarian language teaching, which negatively reflects on mutual integration. Among the representatives of the Hungarian national minority during 2014–2016, there was no support and initiative in introducing the possible methods of multi-lingual education in Hungarian schools, which would increase the level of integration, would improve the ownership of children from among the representatives of the Hungarian national minority in the Ukrainian language. Multilingual education involves studying subjects, raising the language, providing higher competitiveness in the labor market in the future. It involves the use of adapted educational methods that would allow to balance education in the Ukrainian and Hungarian languages, to adjust the teaching of subjects in the Ukrainian language as well. Ukrainian authorities opposed the introduction of teaching methods in schools with Hungarian language teaching Ukrainian as a foreign language.

There are consultations with Polish, Bulgarian, Romanian authorities, and a number of problem points can be solved in the memorandums and in the Law of Ukraine "On secondary education".

Keywords: multilingual education, education, outsourcing – external independent testing, first language, native language, national minorities.

Останнім часом питання мови освіти, зокрема угорської, набуло значного резонансу, зокрема, через дискусії навколо статті 7 Закону України «Про освіту» [1].

Згадана стаття визначає, що мовою освітнього процесу в навчальних закладах є державна мова, а особам, які належать до національних меншин України, гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної та початкової освіти, поряд із державною мовою, мовою відповідної національної меншини. На практиці це означає викладання першою, рідною мовою, в молодшій школі та перехід із п'ятого класу на навчання українською, проте перша мова, звичайно, залишається як предмет у навчальному процесі.

Ця новація не заперечує можливостей вивчення рідної мови в системі освіти для представників національних меншин. Закон передбачив перехідний період: викладання предметів українською мовою у середній школі, де викладання відбувається мовами національних меншин, за попередніми даними, має розпочатися не пізніше 2020 р.

Відповідні зміни викликали більш ніж негативну реакцію в представників угорської меншини. Приміром, 26 вересня, після набуття законом чинності, з'явилися заяви міністра закордонних справ Угорщини Петера Сійярто, який заявив, що Угорщина має намір блокувати і ветоувати будь-який крок, спрямований на зближення України

з Європейським Союзом. За периметром українського кордону лунала критика не стільки самої реформи, а саме формулювань статті 7, яка визначає мову освіти, встановлює можливість мовної моделі в освіті національних меншин.

Ймовірно, негативна реакція з боку національних меншин усередині України була викликана не тільки геополітичними чинниками, як-от гібридний вплив РФ чи використання проксі-організацій, а й специфікою зміни формулювань відповідної статті поза полем консультацій, хоча вони, по суті, проводилися в Україні протягом року. При цьому немає критики саме філософії освітньої реформи. До речі, далеко не всі політики в країнах-сусідах, які критикують мовні трансформації в освіті, підтримують РФ, тому для усунення проблеми реально потрібна ефективна комунікація, що в принципі й робиться сьогодні, ураховуючи всі особливості освітньої ситуації для різних національних меншин. Відбуваються консультації з польською, болгарською, румунською владою¹, а низка проблемних моментів може бути вирішена у меморандумах та в Законі

¹ Консультації відбувалися у форматі фокус-груп (8 фокус-груп) та інтерв'ю (15) з представниками цільової аудиторії, інтерв'ю з активістами, представниками організацій національних меншин. Респондентів для участі в консультаціях добирали, виходячи з рекомендацій стейкхолдерів, методом «снігової кулі». За результатами фокус-груп та консультацій було підготовлено звіт, який включав опис ситуації, позиціонування стейкхолдерів, виходячи з цілей консультацій, загальні висновки та рекомендації для цільових регіонів консультацій (Чернівецька, Закарпатська, Одеська області).

України «Про середню освіту». Але особливо чутлива ситуація складається навколо освіти угорською мовою.

Загалом Закарпаття має багатомовний характер, тут у повсякденному спілкуванні люди використовують кілька мов. Це пояснюється мультиетнічним національним складом населення регіону, історичними передумовами, культурними особливостями, соціально-демографічними факторами (зокрема, наявністю змішаних шлюбів). Серед мов, які використовуються в повсякденній практиці спілкування, – угорська, українська, румунська, ромська, російська, словацька.

У ході досліджень, експертних обговорень [2], як правило, йдеться про чутливість мовного питання в цілому по країні, та й у контексті Закарпаття, проте не згадується конфліктний характер цього сенситивного для регіону питання. Хоча сьогодні саме освітньо-мовне питання стає потенційно конфліктним.

Представники угорської національної меншини становлять 67 % населення Берегівського, 35 % – Ужгородського, 25 % – Виноградівського, 12 % – Мукачівського районів Закарпатської області. Вони також проживають у Хустському та Тячівському районах [3]. Загалом в області станом на 2017 р. налічується 650 середніх навчальних закладів [4]. Відповідно до офіційної статистичної інформації, на Закарпатті працює 71 загальноосвітній навчальний заклад з навчанням угорською мовою, 26 – із навчанням українською та угорською мовами, 1 – із навчанням угорською та російською мовами і ще 1 – із навчанням українською, угорською та російською мовами. За офіційними даними, угорською мовою в загальноосвітніх навчальних закладах навчаються 16 020 учнів, вивчають угорську мову як предмет 1 110, факультативно або в гуртках – 1 598 учнів [5]. Діють понад 70 дошкільних навчальних закладів з угорською мовою навчання, є приватні гімназії з угорською мовою викладання, вищі навчальні заклади на території Закарпатської області.

Угорська мова є доволі затребуваною в регіоні. Зрозуміло, що в області з точки зору інфраструктури освіти угорською мовою, насамперед для шкіл з угорською мовою викладання, будь-які зміни статус-кво сприймаються як загроза.

Сьогодні існує можливість під час ЗНО обирати для виконання завдань мову однієї з національних

меншин (крім завдань з української мови і літератури, російської, іноземних мов). У 2017 р. угорською мовою було складено 1 272 тести [6]. Водночас, за офіційними даними Українського центру оцінювання якості освіти, у 2016 р. понад 36 % випускників Закарпаття пройшли зовнішнє незалежне оцінювання з української мови з результатом від 1 до 3 балів за 12-бальною шкалою. Загалом же в 2016 р. 60,1 % школярів, що належать до угорської та румунської меншин і, відповідно, склали ЗНО з математики та історії України угорською чи румунською, взагалі не подолали порогу «склав/не склав»² [7].

Ситуація не змінилася на краще і в 2017 р. Так, у Берегівському районі, де компактно проживають представники угорської національної меншини, не подолали поріг ЗНО з української мови та літератури 62,9 % учнів [8]. Українська сторона вказує, що рівень володіння державною мовою у випускників українських шкіл з угорською мовою викладання залишається доволі проблемним, і це звужує їхні можливості в подальшому реалізуватися в Україні: отримати вищу освіту, віднайти конкурентну роботу. Хоча цей аргумент угорською громадою сприймається скептично з огляду на мережу освіти угорською мовою в регіоні та можливості здобуття освіти в самій Угорщині.

В українських угорців існує цілком замкнений цикл освіти угорською в Україні – від дитсадка до ВНЗ. Українську мову вивчають виключно як предмет. Але методики її викладання викликають нарікання з точки зору ефективності подання матеріалу, освоєння мови дітьми, які перебувають у зовсім іншому мовному середовищі і фактично не володіють українською мовою, приходячи в перший клас з дитячого садка, де виховання відбувається угорською.

Тривалий час представники угорських організацій говорили про потребу запровадження вивчення української мови в школах з угорською мовою викладання як іноземної, що не знаходило розуміння в місцевої та центральної влади, відповідних інституцій, імовірно й через політичні аспекти цього питання, як-от феномен викладання державної мови як іноземної.

Представники національних меншин, експерти також зазначали, що відсутність адекватних

² Інформація наведена міністром освіти та науки України Л. Гриневич під час інформаційного брифінгу.

можливостей вивчати та спілкуватися українською мовою, на їх погляд, може негативно позначатися на потенціалі соціальної та професійної інтеграції не лише українських угорців, а й ромів. Зокрема, констатується, що в місцях компактного проживання ромів у Мукачівському районі 80 % населення – угорськомовне, і Українська держава докладаеть недостатньо зусиль, аби змінити ситуацію з вивченням української для таких меншин.

Отже, насправді проблема існувала і в контексті реалізації соціально-економічних можливостей.

У свою чергу, серед угорської меншини протягом 2014–2016 рр. не знаходили підтримки й ініціативи із запровадження можливих методик мультилінгвальної освіти в угорських школах, що посилило б рівень інтеграції, покращило б ступінь володіння дітьми з числа представників угорської національної меншини українською мовою. Мультилінгвальна освіта [9] передбачає вивчення мови в процесі вивчення окремих предметів, забезпечує вищу конкурентоспроможність на ринку праці в майбутньому. Така освіта передбачає застосування адаптованих освітніх методик, які б дозволяли збалансувати освіту українською та угорською мовами, забезпечити викладання предметів українською мовою також.

Відповідні ініціативи не знаходили достатнього розуміння у представників організацій угорської меншини. Зазвичай йшлося про нестачу вчителів, які б могли якісно викладати українською у відповідних школах саме предмети, брак навчально-методичних матеріалів, страх батьків стосовно можливої втрати володіння угорською мовою при можливих новаціях та складностей в освоєнні навчального матеріалу. Виникав скепсис і стосовно самих методик. «Усе краще можна вивчити рідною мовою», – наполягали вчителі та батьки.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2017. – № 38–39. – Ст. 380.
2. Тищенко Ю., Куркчи Ю. Мультилінгвальне образование в мультикультурных регионах: потребности, ожидания [Електронний ресурс]. – 2015. – 26 с. – Режим доступу : http://patrir.ro/wp-content/uploads/2016/05/MLE_report_0615-1.pdf
3. Про кількість та склад населення Закарпатської області за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики. – Режим доступу : <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/zakarpatia/>
4. Інформація про загальноосвітні навчальні заклади Закарпатської області, віднесені до відповідних ступенів ризику згідно з встановленими законодавством критеріями станом на 1 жовтня 2017 року

Тема мови освіти була й залишається більш ніж чутливою для українських угорців, а будь-які зміни трактуються як стійка загроза та руйнація в системі викладання угорською мовою. Окрім того, угорські школи, батьки учнів шкіл з угорською мовою викладання отримують різного роду допомогу (підручники, навчально-методичні матеріали та ін.) із самої Угорщини, від уряду та різноманітних організацій, тож за будь-яких змін у системі освіти існує страх таку підтримку втратити, що може позначитися на організації освітнього процесу.

Висновки

Отже, ситуація має кілька вимірів – від відчуття загроз мовній ідентичності до руйнування інфраструктури освіти (методики, вчителі, які зможуть фахово викладати предмети українською в школах з угорською мовою викладання). Тому для вирішення проблем справді потрібен складний діалог – з учителями, батьками, активістами, роз'яснення потенційних змін, аналіз плюсів та мінусів відповідного процесу, аналіз міжнародного досвіду.

Для середніх навчальних закладів з угорською мовою викладання дуже радикальним може виглядати перехід освіти в 5 класі повністю на українську, що викликає незрозуміння та спротив і використовується політиками для мобілізації власного електорату. Більш логічними видаються розробки саме мультилінгвальних моделей освіти, які дозволяли б вивчення предметів угорською та українською; запозичення кращих зразків міжнародного досвіду; підготовка вчителів, які б могли в майбутньому користуватися відповідними методиками. Йдеться про формування нової, якісної, конкурентної освіти, що дало б змогу мінімізувати можливості використання теми мови для розпалювання конфліктів.

[Електронний ресурс] / Департамент освіти і науки Закарпатської обласної державної адміністрації. – Режим доступу : <http://deponms.carpathia.gov.ua/uploads/files/2015/2017/znz.pdf>

5. Україна та Угорщина домовилися, що спільно напрацюють документи стосовно імплементації статті 7 Закону «Про освіту» [Електронний ресурс] / Департамент освіти і науки Закарпатської обласної державної адміністрації. – 2017. – 20 жовт. – Режим доступу : <http://deponms.carpathia.gov.ua/main/1482-7.html>
6. Підбито підсумки реєстрації на ЗНО 2017 року [Електронний ресурс] / Український центр оцінювання якості освіти. – 2017. – 27 квіт. – Режим доступу : <http://testportal.gov.ua/2017/04/27/pidbito-pidsumki-reyestratsiyi-na-zno-2017-roku/#more-4617>
7. Мови нацменшин: у МЗС кажуть, закони України найбільш ліберальні у Європі [Електронний ресурс] / Укрінформ. – <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2306164-movi-nacmensin-u-mzs-kazut-zakoni-ukraini-najbils-liberalni-u-evropi.html>
8. Регіональні дані ЗНО 2017, Берегівський район, Закарпатська область – результати за шкалою 100–200 балів [Електронний ресурс] / Український центр оцінювання якості освіти. – Режим доступу : <https://zno.testportal.com.ua/stat/2017>
9. Алиев Р., Каже Н. Билингвальное образование. Теория и практика. – Рига : Retorika-A, 2005. – 384 с.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» vid 5 veresnia 2017 r. № 2145-VIII [The Law of Ukraine «On Education» from September 5, 2017 No. 2145-VIII] (2017). Vidomosti Verkhovnoyi Rady – Bulletin of the Verkhovna Rada, 38–39, 380 [in Ukrainian].
2. Tishchenko, Yu. & Kurkchi, Yu. (2016). Multilingualnoie obrazovaniie v multikulturnykh regionakh: potrebnosti, ozhidaniia [Multilingual education in multicultural regions: needs, expectations]. *deponms.carpathia.gov.ua*. Retrieved from <http://deponms.carpathia.gov.ua/uploads/files/2015/2017/znz.pdf> [in Russian].
3. Pro kilkist ta sklad naseleennia Zakarpatskoi oblasti za pidsumkamy Vseukrainskoho perepysu naseleennia 2001 roku [On the number and composition of the population of the Transcarpathian region according to the results of the All-Ukrainian Population Census 2001]. *Derzhavnyy komitet statystyky – State Statistics Committee*. (n.d.). 2001. *ukrcensus.gov.ua*. Retrieved from <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/zakarpattia/> [in Ukrainian].
4. Informatsiia pro zahalnoosvitni navchalni zaklady Zakarpatskoi oblasti, vidneseni do vidpovidnykh stupeniv ryzyku zhidno z vstanovlenymy zakonodavstvom kryteriiamy stanom na 1 zhovtnia 2017 roku [Information about general educational institutions of Zakarpattia oblast, assigned to the appropriate levels of risk according to statutory criteria as of October 1, 2017]. *Departament osvity i nauky Zakarpatskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii – Department of Education and Science of the Transcarpathian Regional State Administration*. (n.d.). *deponms.carpathia.gov.ua* Retrieved from <http://deponms.carpathia.gov.ua/uploads/files/2015/2017/znz.pdf> [in Ukrainian].
5. Ukraina ta Uhorshchyna domovylysia, shcho spilno napratsyuyut dokumenty stosovno implementatsii statii 7 Zakonu «Pro osvitu» [Ukraine and Hungary agreed that they will work together on the implementation of Article 7 of the Law «On Education»]. (2017, October 20). *Departament osvity i nauky Zakarpatskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii – Department of Education and Science of the Transcarpathian Regional State Administration*. (n.d.). *deponms.carpathia.gov.ua*. Retrieved from <http://deponms.carpathia.gov.ua/main/1482-7.html> [in Ukrainian].
6. Pidbyto pidsumky reyestratsii na ZNO 2017 roku [Summarized the results of the registration on the external testing of 2017]. *Ukrayinskyy tsentr otsinyuvannia yakosti osvity – Ukrainian Center for Educational Quality Assessment*. (n.d.). *testportal.gov.ua*. Retrieved from <http://testportal.gov.ua/2017/04/27/pidbito-pidsumki-reyestratsiyi-na-zno-2017-roku/#more-4617> [in Ukrainian].
7. Movy natsmenshyn: u MZS kazhut, zakony Ukrainy naibilsh liberalni u Yevropi [Languages of national minorities: The Foreign Ministry says the laws of Ukraine are the most liberal in Europe]. (n.d.). *www.ukrinform.ua*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2306164-movi-nacmensin-u-mzs-kazut-zakoni-ukraini-najbils-liberalni-u-evropi.html> [in Ukrainian].
8. Regionalni dani ZNO 2017, Berehivskyy raion, Zakarpatska oblast – rezultaty za shkaloiu 100–200 baliv [Regional data of OIE2017, Berehove district, Transcarpathian region – results on a scale of 100–200 points]. *Ukrayinskyy tsentr otsinyuvannia yakosti osvity – Ukrainian Center for Educational Quality Assessment*. (n.d.). *zno.testportal.com.ua*. Retrieved from <https://zno.testportal.com.ua/stat/2017> [in Ukrainian].
9. Aliiev, R. & Kazhe, N. (2005). *Bilingvalnoie obrazovaniie. Teoriia i praktika [Bilingual education. Theory and practice]*. Riga: Retorika-A [in Russian].